

تقدیر
برچهرگان!

۶۵۱۷۰

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۲۵۵
شماره ۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق (گرایش حقوق جزا)

۱۳۸۳ / ۴ / ۳۰

حق دفاع متهم در فقه امامیه و قوانین موضوعه ایران

علی مسلمی

از مراجعات مرکز علمی ایران
توسط هیئت مدیره

استاد راهنما:

دکتر محمد آشوری

۲۵۷۵

زمستان ۱۳۷۹

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری
ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق (علیه السلام) محفوظ است.
نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه
کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای: علی مسلمی به شماره
دانشجویی ۷۳۱۴۶۵۴۶

تحت عنوان: حق دفاع متهم در فقه امامیه و قوانین موضوعه ایران

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه
کارشناسی ارشد پیوسته پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضاء
(۱) استاد راهنما:	دکتر محمد آشوری
(۲) استاد مشاور:	دکتر مصطفی محقق داماد
(۳) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:	دکتر سعید سلرد
(۴) اساتید ناظر:			
(۱) دکتر محمد علی مهدوی ثابت		
(۲)

چکیده

هدف از نگارش این پایان‌نامه بررسی حق دفاع متهم در فقه و قوانین موضوعه ایران است. یکی از عناصر حقوق اساسی که ضامن حراست از حقوق فردی و اجتماعی انسان بوده و تأثیر قابل توجهی در تأمین امنیت قضایی جامعه دارد حق دفاع متهم در برابر اتهام‌هایی است که بوی وارد می‌شود.

حق دفاع یکی از حقوق مقدس انسانی و لازمه حمایت از حیات انسانی به عنوان فرد اجلای حقوق طبیعی است و با توجه به ویژگیهای حقوق طبیعی می‌توان گفت که حق دفاع منفک از ذات و کیان انسانی نبوده و با تغییرات اوضاع و احوال و شرایط زمانی و مکانی ماهیت خود را از دست نمی‌دهد. بدین ترتیب بر خلاف حقوق موضوعه هیأت حاکمه جامعه نمی‌تواند مدعی اعطای حق دفاع به افراد شده یا اختیاری در سلب آن داشته باشد بلکه می‌بایست به تدوین مقررات حمایتی و جامع در زمینه حق دفاع متهم همت گمارد.

تأمین حق دفاع متهم مستلزم این است که شهروندان به فرض تعقیب با وجود دلایل کافی فرصت و امکان مناسب در رد اتهام یا اتهامات انتسابی به آنان را داشته باشند.

با اینهمه مطالعه سیر تحول حق دفاع بیانگر آن است که در دورانی نسبتاً طولانی شخص متهم حتی از کمترین امکان دفاع برای رد اتهام خود محروم بوده است.

اصل مجرمیت که تجاوزی آشکار به حقوق انسانی محسوب می‌شود یکی از اصول دوران باستان تا قرون وسطی در اروپا و سایر جوامع بوده است با توجه به این دیدگاه غیرانسانی است که شکنجه متهم جهت اخذ اقرار به جرمی که بوی نسبت داده می‌شد امری عادی به شمار می‌رفته است و نیز وادار کردن متهم در تسلیم به آزمایش الهی (اوردالی) با وجود فقه ادله علیه وی جهت احراز بزهکاری یا بی‌گناهی یکی دیگر از طرق رایج غیرانسانی دوران باستان و قرون وسطی بوده است.

در این دوران طولانی که سابقه آن تا قرن هجدهم میلادی ادامه می‌یابد اساساً حقوق انسان لگدکوب سلطه و سیطره پادشاهان و دیکتاتوران، بوده است. اما شریعت مقدس اسلام به موجب اسناد موجود و در رأس آنها قرآن مجید با پیش‌بینی از قبیل «اصل برائت» و «اصل شخصی بدون مسئولیت کیفری»^۱ اصل تساوی افراد در برابر قانون و تأکید فراوان بر اجرای عدالت حقوق بسیاری برای متهم مورد شناسایی قرارداد شده است.^۲

کلید واژه: ۱- حقوق اساسی ۲- حقوق فردی ۳- فقه ۴- مسئولیت کیفری ۵- حق دفاع

۱- «و ما کنا معذبین حتی نبعث رسولاً منهم» سوره الاسراء آیه ۱۵.

۲- «یا داوود انا جعلناک فی الارض خلیفه فاحکم بین الناس بالعدل» سوره ص آیه ۲۶.

الخلاصه

انّ من اهم مكوتات الحقوق الاساسية التي يتضمن الدفاع عن الحقوق الشخصية والاجتماعية للانسان و يؤثر تأثيراً خاصاً على أمته القضائي في المتجمع هو حق دفاع المتهم عن التهم المنسوبة اليه.

انّ حق الدفاع من الحقوق المقدسة البشرية و انها من تلازمات الدفاع عن الحيوة الانسانية و الاجلاء عن الحقوق الطبيعية. بناءً على خصائص الحقوق الطبيعية نستطيع أن نقول إنّ حقّ الدفاع لم يكن منفكاً عن الذات الانسانية و لم يتغير بتغيير الازمنة و الامكنة. و على هذا بالخلاف عن الحقوق الموضوعية إنّ السلطة لاستطيع أن تدعى بأنّها قد أعطت حقّ الدفاع للاشخاص من أو كانت لها إختيار في سلب هذا الحق. و لكن عليها أن تهتمّ إلى تكوين اجراءات تأييدية و مستوعبة في مجال حق المتهم للدفاع عن نفسه.

انّ تسديد حق الدفاع للمتهم يستلزم أن يعطى اليه فرصة لردالتهم المنتسبة اليه و لو كانت الدلائل كافية عليه.

مع هذا إن الدراسة حول مسار تطور حق الدفاع يبين لنا ان المتهم في احقاب متمادية كان محروماً من أيّ دفاع للرد عن المتهم المنتسبة اليه.

. إنّ اصالة الاجرام التي تعتبر من العدوان المحدد المعالم هي من احدى الاصول في الازمنة القديمة الى القرون الوسطى في اوربا و سائر المجتمعات. و بالبناء على هذه الرؤية غيرالانسانية انّ تعذيب المتهم لاجل اقراره بالجريمة المنتسبة اليه يعتبر أمراً عادياً. و ايضاً إن ارغام المتهم بالتسليم الى الامتحانات الالهية لاجل تثبيت جرمه أوبرائته من الطرق غيرالانسانية الشافعة في الازمنة القديمة و القرون الوسطى.

و في هذه الاحقاب الطويلة التي تستمر الى القرن ١٨، الميلادي انّ حقوق الانسان قدأ هتضمت بواسطة الملوك و المتسكبرين. و لكن الشريعة المقدسة الاسلامية بالاستناد الى المصادر الموجودة على الاخص القرآن المجيد و بالاستعانة من التبصّرات الاصولية من قبيل «اصل البرائة» و «اصل كون المسؤولية الجزائية الشخصية»^١ قد جعل اصل تسوية الاشخاص بإزاء القانون تأكيداً على اجراء العدالة.

اهم المصطلحات: الحقوق الاساسي ، الحقوق الشخصية ، الفقه ، المسؤوليه الجزائيه ، حق الدفاع

١- و ما كنا معذيين حتى نبعث منهم رسولا الاسراء/١٥.

٢- يا داوود انا جعلناك في الارض خليفة فاحكم بين الناس بالعدل. ص / ٢٦.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول - کلیات حق دفاع متهم
۶	مبحث اول - تعاریف عناصر و عبارت حق دفاع
۶	گفتار اول - تعریف عناصر حق دفاع متهم
۶	الف - تعریف مفهوم حق
۹	ب - تعریف مفهوم دفاع
۱۰	ج - تعریف مفهوم متهم
۱۱	گفتار دوم - تعریف حق دفاع متهم
۱۳	مبحث دوم - مبانی حق دفاع
۱۳	کلیات
۱۳	گفتار اول - حراست از حقوق و آزادیهای فردی
۱۵	گفتار دوم - ضرورت اجرای عدالت
۱۶	مبحث سوم - سیر تحول حق دفاع در حقوق ایران
۱۶	گفتار اول - حق دفاع در ایران باستان
۱۷	الف - دوره هخامنشی
۱۸	ب - دوره اشکانیان
۱۸	ج - دوره ساسانی
۲۰	گفتار دوم - حق دفاع قبل از انقلاب مشروطه (مشروطیت)
۲۰	الف - دوره مشروطیت
۲۲	ب - دوره جمهوری اسلامی
۲۴	مبحث چهارم - حق دفاع متهم در اسناد بین المللی و حقوق داخلی
۲۴	گفتار اول - اعلامیه‌ها و میثاق‌های بین‌المللی و منطقه‌ای
۲۴	الف - اعلامیه جهانی حقوق بشر

ب - میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی	۲۵
ج - اعلامیه حقوق بشر اسلامی	۲۶
د - کنوانسیون اروپایی حقوق بشر	۲۷
گفتار دوم - حق دفاع متهم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	۲۷
فصل دوم - حق دفاع متهم در مرحله کشف و تعقیب جرم	۳۱
مبحث اول - مفاهیم کشف و تعقیب جرم و ضابطان دادگستری	۳۲
کلیات	۳۲
گفتار اول - مفهوم کشف جرم و ضابطان دادگستری	۳۳
الف - تعریف کشف جرم	۳۳
ب - تعریف ضابطان دادگستری و تکالیف آنها	۳۳
گفتار دوم - تعقیب جرم	۳۴
الف - جهات شروع به تعقیب جرم	۳۴
ب - انواع سیستمهای تعقیب جرم	۳۵
ج - سیستم تعقیب کیفری در حقوق ایران	۳۶
د - تعلیق تعقیب در قوانین ایران	۳۷
مبحث دوم - حق دفاع در مرحله کشف جرم	۳۸
گفتار اول - تقسیم بندی جرایم بر حسب اقدامات تامینی ضابطین دادگستری	۳۸
الف - جرایم مشهود	۳۸
ب - جرایم غیرمشهود	۳۸
گفتار دوم - اختیارات ضابطین دادگستری در جرایم مشهود و غیرمشهود	۳۹
الف - اختیارات ضابطین در جرایم مشهود	۳۹
ب - اختیارات ضابطین در جرتیک غیرمشهود و حق دفاع متهم	۴۰

فصل سوم - حق دفاع در مرحله تحقیقات مقدماتی	۴۴
مبحث اول - کلیات	۴۵
گفتار اول - مفهوم تحقیقات مقدماتی	۴۵
الف - مفهوم تحقیقات مقدماتی در حقوق موضوعه	۴۵
ب - مفهوم تحقیقات مقدماتی در فقه امامیه	۴۷
گفتار دوم - خصوصیات تحقیقات مقدماتی	۴۸
الف - کتبی بودن تحقیقات مقدماتی	۴۸
ب - سری بودن تحقیقات مقدماتی	۴۹
ج - غیرترافعی بودن تحقیقات مقدماتی	۵۰
د - سریع بودن تحقیقات مقدماتی	۵۱
گفتار سوم - شروع تحقیقات مقدماتی	۵۱
الف - زمان اولین تحقیقات	۵۱
ب - جهات شروع تحقیقات	۵۲
مبحث دوم - تضمین حق دفاع در مرحله تحقیقات مقدماتی	۵۴
گفتار اول - تدارک حق دفاع قبل از تحقیقات مقدماتی	۵۴
الف - تعیین هویت متهم	۵۴
ب - تفهیم اتهام و ذکر دلایل آن	۵۴
ج - اعلام حق سکوت	۵۵
د - اعلام حق داشتن وکیل	۵۸
گفتار دوم: تدارک حق دفاع در اثنای تحقیقات	۵۹
الف - منع طرح سؤالهای تلقینی و اغفال متهم	۵۹
ب - منع اکراه و شکنجه	۶۱
مبحث سوم - تضمین حق دفاع در مرحله جمع آوری ادله	۶۶
گفتار اول - تعریف دلیل و مبانی قانونی تحصیل آن	۶۶
الف - تعریف دلیل	۶۶

ب - مبانی قانونی تحصیل دلیل	۶۷
ج - بار اثبات دلایل	۶۹
گفتار دوم - اقسام ادله کیفری و چگونگی تحصیل آنها	۷۰
الف - اقرار	۷۲
ب - شهادت	۷۷
ج - علم قاضی	۸۳
د - کارشناسی	۸۹
ه - تسامه	۹۱
و - معاینه محل و تحقیقات محلی	۹۵
ی - تفتیش و بازرسی منازل و اماکن و کشف آلات و ادوات جرم	۹۸
مبحث چهارم - تضمین حق دفاع متهم در قرارهای تامین	۱۰۵
گفتار اول - تضمین حق دفاع در بازداشت موقت	۱۰۵
الف - قرار بازداشت موقت در حقوق موضوعه	۱۰۵
ب - موقعیت بازداشت موقت در حقوق اسلام	۱۱۴
گفتار دوم - تضمین حق دفاع در سایر قرارهای تامین	۱۱۹
الف - اقسام سایر قرارها	۱۱۹
ب - حق اعتراض به سایر قرارها	۱۲۰
گفتار سوم - جبران خسارات وارده از بازداشت موقت	۱۲۱
فصل چهارم - حق دفاع در مرحله دادرسی	۱۲۴
مبحث اول - خصوصیات دادرسی کیفری	۱۲۵
گفتار اول - علنی بودن	۱۲۵
گفتار دوم - شفاهی بودن	۱۲۷
گفتار سوم - ترافعی بودن	۱۲۸
مبحث دوم - شیوه دفاع و تضمینات آن	۱۲۹
گفتار اول - مقدمات رسیدگی	۱۲۹

الف - ضرورت حضور متهم	۱۲۹
ب - حق داشتن وکیل	۱۳۱
ج - مطالعه پرونده و اخذ رونوشت	۱۳۸
گفتار دوم - شیوه رسیدگی	۱۳۷
الف - تفهیم اتهام و ذکر دلایل	۱۳۷
ب - اعطای فرصت دفاع	۱۳۷
ج - آخرین دفاع	۱۳۹
مبحث سوم - نقش هیئت منصفه در تضمین حق دفاع	۱۴۲
گفتار اول - تاریخچه هیئت منصفه	۱۴۲
گفتار دوم - اختیارات هیئت منصفه	۱۴۳
گفتار سوم - اهمیت شرکت هیئت منصفه در تضمین دفاع متهم	۱۴۵
گفتار چهارم - هیئت منصفه در حقوق اسلام	۱۴۶
مبحث چهارم - تضمین حق دفاع در شکایت از آراء کیفری	۱۴۸
گفتار اول - تعریف تجدیدنظر و تاریخچه آن در حقوق ایران	۱۴۸
الف - تعریف تجدید نظر	۱۴۸
ب - تاریخچه تجدید نظر در آرا کیفری در حقوق ایران	۱۴۹
گفتار دوم - کیفیت تجدید نظر و تضمین حق دفاع	۱۵۰
الف - جهات تجدیدنظر	۱۵۰
ب - موارد تجدیدنظر در احکام دادگاه	۱۵۱
ج - مدت تجدیدنظرخواهی	۱۵۵
د - مراجع تجدیدنظر	۱۵۷
ه - شیوه رسیدگی در مراجع تجدیدنظر	۱۵۹
۱- دادگاه تجدیدنظر استان	۱۶۳
۲- تجدیدنظر در دیوان عالی کشور	۱۶۴
گفتار سوم - تجدیدنظر خواهی از احکام غیابی	۱۶۴

گفتار چهارم - اعاده دادرسی	۱۶۴
الف - کلیات	۱۶۴
ب - کیفیت حق دفاع در اعاده دادرسی	۱۶۵
ج - آثار پذیرش تقاضای اعاده دادرسی	۱۶۷
گفتار پنجم - درخواست نقض حکم از دادستان کل کشور	۱۶۸
مبحث پنجم - تجدیدنظرخواهی متهم در حقوق اسلام	۱۷۰
گفتار اول - موقعیت تجدیدنظر در حقوق اسلام	۱۷۰
گفتار دوم - جهات نقض احکام در حقوق اسلام	۱۷۵
گفتار سوم - حکم غیابی در حقوق اسلام	۱۷۷
نتیجه‌گیری و پیشنهادات	۱۷۹

فهرست منابع

اختصاری

ق.ا.د.ک.د.ع.ا. قانون آیین دادرسی کیفری دادگاههای عمومی و انقلاب

ق.م.ا. قانون مجازات اسلامی

ق.ت.د.ع.ا. قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب

بسمه تعالی

«مقدمه»

یکی از عناصر حقوق اساسی انسان که ضامن حراست از حقوق فردی و اجتماعی انسان بوده و تاثیر قابل توجهی در تامین امنیت قضایی جامعه دارد حق دفاع متهم در برابر اتهام‌هایست که بوی وارد می‌شود.

حق دفاع یکی از حقوق مقدس انسانی و لازمه حمایت از حق حیات انسانی به عنوان فرد اجلای حقوق طبیعی است و با توجه به ویژگیهای حقوق طبیعی می‌توان گفت که حق دفاع منفک از ذات و کیان انسانی نبوده و با تغییر اوضاع و احوال و شرایط زمانی و مکانی ماهیت خود را از دست نمی‌دهد بدین ترتیب برخلاف حقوق موضوعه هیات حاکمه جامعه نمی‌تواند مدعی اعطاء حق دفاع به افراد شده یا اختیاری در سلب آن داشته باشد بلکه می‌بایست به تدوین مقررات حمایتی و جامع در زمینه حق دفاع متهم همت گمارد.

تامین حق دفاع متهم مستلزم این است که شهروندان به فرض تعقیب با وجود دلایل کافی فرصت و امکان مناسب در رد اتهام یا اتهامات انتسابی به آنان را داشته باشند.

با اینهمه مطالعه سیر تحول حق دفاع بیانگر آن است که در دورانی نسبتاً طولانی شخص متهم حتی از کمترین امکان دفاع برای رد اتهام خود محروم بوده است.

اصل مجرمیت که تجاوزی آشکار به حقوق انسانی محسوب می‌شود یکی از اصول دوران باستان تا قرون وسطی در اروپا و سایر جوامع بوده است با توجه به این دیدگاه غیر انسانی است که شکنجه متهم جهت اخذ اقرار به جرمی که بوی نسبت داده می‌شد امری عادی به شمار می‌رفته است و نیز وادار کردن متهم در تسلیم به آزمایش الهی (اوردالی) با وجود فقد ادله علیه وی جهت احراز بزهکاری یا بی‌گناهی یکی دیگر از طرق رایج غیرانسانی دوران باستان و قرون وسطی بوده است.

در این دوران طولانی که سابقه آن تا قرن هجدهم میلادی ادامه می‌یابد اساساً حقوق انسان لگدکوب سلطه و سیطره پادشاهان و دیکتاتوران بوده است اما شریعت مقدس اسلام به موجب اسناد

موجود و در رأس آنها قرآن مجید با پیش بینی اصولی از قبیل اصل برائت، و اصل مشخص بودن مسئولیت کیفری^۱ و «اصل تساوی افراد در برابر قانون» و تأکید فراوان بر اجرای عدالت^۲ حقوق بسیاری برای متهم مورد شناسایی قرار داده است.

از سوی دیگر متعاقب انقلاب‌های آزادی خواهانه در اروپا و آمریکا از قرن هجدهم میلادی به بعد در برابر دیکتاتوری پادشاهان که دستاورد بارز آن احترام به حقوق طبیعی انسان بود به اعمال دادرسی عادلانه و حمایت از حق دفاع متهم توجه خاصی مبذول شد.

پس اصول حمایت از حقوق طبیعی و جنبه‌های مختلف حمایت از حق دفاع از قبیل حق برخورداری از فرضیه بی‌گناهی (اصل برائت) حق تفهیم اتهام حق انتخاب وکیل، حق مصونیت از شکنجه در اثنای بازجویی حق مواجهه با شهود و گواهان و غیرقابل نقض بودن حق دفاع در ذیل فصل حقوق ملت و یا اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و اعلامیه حقوق بشر اسلامی تأکید بر حمایت از حق دفاع متهم از چارچوب حقوق داخلی فراتر رفته و جنبه جهانی به خود گرفته است.

خوشبختانه قانون اساسی جمهوری اسلامی مصوب ۱۳۵۸ با الهام از قواعد حقوقی حقوق اسلام در ذیل فصل حقوق ملت و برخی اصول دیگر جنبه‌های مختلف حمایت از حق دفاع را به طرز بسیار مترقیانه در حقوق موضوعه ایران مورد حمایت و عنایت قرار داده است لکن بسیاری از اصول مترقی مزبور تاکنون در قوانین دادرسی کیفری بالخصوص قانون دادگاههای عمومی و انقلاب و آیین دادرسی این دادگاهها که تضمین کننده حق دفاع هستند متجلی نشده است.

دستاورد اخیر قانونگذار تصویب قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری است که در آن در موارد متعددی از قواعد دادرسی و حتی از اصول دادرسی اسلام عدول گردیده است که انشاءالله بحث تفصیلی راجع به آن را در موضع خود بیان خواهیم داشت.

فرضیه‌های تحقیق:

ما در این تحقیق سعی در اثبات این فرضیه‌ها خواهیم نمود که:

۱- «وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا منهم» سوره الاسراء آیه ۱۵

۲- «يا داوود انا جعلناك في الارض خليفة فاحكم بين الناس بالعدل» سوره ص آیه ۲۶

- تعیین وکیل مدافع برای متهمین فاقد امکانات مالی از سوی مراجع قضائی علاوه بر جرایمی که دارای مجازات حبس ابد یا اعدام هستند در کلیه جرایمی که دارای مجازات‌های سنگین نظیر حبس‌های طویل‌المدت و شلاق و رجم هستند نیز الزامی است.

- وکیل متهم می‌تواند در تحقیقات مقدماتی پرونده امر را مطالعه نموده و از تفصیل دلایل علیه موکل خود مطلع گردد.

- اعلام حق داشتن وکیل مدافع و اعلام مواظبت در اظهارات به متهم در تحقیقات مقدماتی ضروری است.

- حق تجدیدنظرخواهی از حقوق اساسی متهمین است.

- در صورتی که موضوع جنبه فنی داشته باشد متهم می‌تواند درخواست کارشناس نماید.

- فقه امامیه تأکیدات فراوانی بر لحاظ حقوق انسانی و دفاعی متهم در حین تحقیقات مقدماتی و دادرسی داشته است.

شیوه تحقیق ما در این بررسی متکی به بررسی تفصیلی موضوع در متون حقوقی و فقهی به روش کتابخانه‌ای بوده است به این معنی که قواعد عام راجع به موضوع از متون مزبور استخراج گردیده و قوانین مربوط به حق دفاع با آن تطبیق داده شده است. در این تطبیق و نگرش از روش منطقی قیاس به گونه‌ای که مبادی با شیوه تحقیق در متون فقه امامیه نداشته باشد نیز گاهاً استفاده شده است. بدیهی است در انجام این تحقیق عمدتاً با دو مانع و مشکل مواجه بودیم:

نخست جدیدالتصویب بودن قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری بود زیرا موضوع بدلیل ارتباط تنگاتنگ و بلافصل با آیین دادرسی کیفری ایجاب می‌کرد که براساس آخرین قانون حاکم نسبت به بررسی موضوع اقدام کرد و مسلم است بدلیل جدید بودن مقالات و کتب راجع به آن نیز با محدودیت‌های فراوانی یافت می‌شد و تعداد کتب منتشره راجع به آن بیش از دو جلد در زمان نگارش نبوده است. مشکل دوم ناشی از تطبیقی بودن پژوهش در دو حوزه حقوق موضوعه و فقه امامیه بوده است که بدلیل فقدان سابقه بحث در فقه امامیه موضوع هرگز بصورت کلاسیک و علمی مورد بررسی قرار نگرفته بود و در دسترسی به منابع این بحث نیز با مشکلات صعبی مواجه بودیم. در نهایت موضوع را با توجه به توان و بضاعت کم علمی خود در چهار فصل مورد بررسی قرار داده‌ایم.

در فصل نخست به کلیات موضوع پرداخته‌ایم و طی مباحث چارگانه به بررسی سابقه تاریخی حق دفاع متهم و تعاریف ارائه شده از آن و جایگاه موضوع در اعلامیه‌های جهانی و قانون اساسی پرداخته‌ایم در فصل دوم به بررسی حق دفاع در مرحله کشف جرم طی دو مبحث پرداخته شده و بحث تفصیلی راجع به موضوع را در فصل سوم طی چهار مبحث پی گرفته‌ایم در فصل چهارم نیز به بررسی حق دفاع متهم در مرحله دادرسی و تضمینات قانونی آن پرداخته‌ایم که انشاءالله امید داریم توانسته باشیم حق مطلب را تا حد بضاعت خویش برآورده نموده باشیم.

در پایان ضرورت دارد از راهنمایی و ارشاد اساتید گرامی و معزز جناب آقای دکتر آشوری و حضرت آیه الله محقق داماد و سایر اساتید و بزرگان علم حقوق که اینجانب را در تهیه و تنظیم این تحقیق یاری داده‌اند سپاسگزاری نموده و آن کلام زیبای امیرالمومنین (ع) را به عنوان حسن ختام این مقدمه یادآریم که فرمودند: «من علمنی حرفاً فقد صیرنی عبداً»

فصل اول

کلیات حق دفاع متهم

مبحث اول: تعاریف عناصر و عبارت حق دفاع

گفتار اول: تعریف عناصر حق دفاع متهم

الف: تعریف مفهوم حق

۱- معنای حق در نزد علما حقوق

حق از لحاظ لغوی دارای تعاریف و معانی مختلف می‌باشد. مرحوم کی‌نیا از قول مؤلف فرهنگ نفیسی معنای لغوی «حق» را چنین ذکر کرده است. «از نامهای خداوند عالم» و «عدالت و انصاف و راستی و شایستگی» و «بهره معین کسی و حصه و نصیب» و «مرگ و درست و صحیح و باطل و حقیقت و درستی»^۱

مرحوم راغب اصفهانی در المفردات در ماده حق آن را چنین معنی کرده است:^۲
«حق در اصل به معنی مطابقت داشتن و موافقت داشتن است و ما می‌بینیم که این مطابقت و هماهنگی در بیشتر معانی حق مراعات شده است. از جمله:

اول: حق به معنی خدا و آفریننده است از جهت اینکه آفریدگان را «مطابق» با حکمت آفریده است. «فدالکم الله ربکم الحق».^۳

دوم: حق به معنی آفریده شده از جهت اینکه آفریدگار آنرا «مطابق» و بر وفق حکمت آفریده است «و ما خلق الله ذلک الا بالحق»^۴

سوم: حق به معنای اعتقاد مطابق با «واقع» «فهدی الله الذین آمنوا لما اختلفوا فیه من الحق»^۵

چهارم: حق به معنای گفتار و کردار «مطابق» با آنچه باید و شاید «و لقد حق القول علی اکثرهم»^۶
سعدی حق را در معنا و مرادف با سزا و عدل بکار برده است:

۱- دکتر کی‌نیا، مهدی، کلیات مقدماتی حقوق، ج ۱، ص ۱۱

۲- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، معجم مفردات الفاظ القرآن، ص ۲۶۰

۳- سوره یونس، آیه ۳۲

۴- سوره یونس، آیه ۵

۵- سوره بقره، آیه ۲۱۳

۶- سوره یس، آیه ۷